

MARGALIDA MAS

Professora a l'IES «Can Peu Blanc» (Sa Pobla)

L'educació en valors en el projecte

Filosofia 6/18

Es de fa uns anys l'expressió «educació en valors» és presentada per alguns com si es tractàs d'una nova descoberta del Mediterrani: és que algú pot pensar seriosament que una educació pot merèixer aquest nom sense ser al mateix temps una transmissió de cultura i de valors? Què ens ha passat als educadors per arribar a formular d'una manera explícita la necessitat d'incloure la dimensió valorativa en l'educació, i que això sigui presentat com una novetat?

Possiblement la consideració de la formació que rebérem els que fórem educats en l'escola nacionalcatòlica dels anys 50-60 ens va fer adonar que una determinada visió del món i de la vida ens havia estat imposada sense consulta prèvia. Contemplar retrospectivament la manca de llibertat que havíem patit ens va fer pensar que nosaltres, com a educadors, treballàrem perquè els nostres alumnes fossin lliures i autònoms i és possible que n'hàgim mantingut la intenció, però que en bona part n'hàgim equivocat el rumb: pensàvem que la manca de normes externes fomentaria la responsabilitat i que l'absència de coacció contribuiria a formar persones lliures. Però, en molts de casos, els resultats foren indesitjables: veiem clarament que en una societat democràtica l'escola havia de ser laica i neutral, però la convertírem en laicista i neutra. Així les coses (i som ben conscient del caràcter caricaturesc i parcial de les línies anteriors), resultà que els adolescents i els joves

tenien valors (és clar que en tenien, hom no pot ser neutral davant les coses que ens importen i la vida urgeix a l'acció!), però eren uns valors que no ens explicàvem prou bé d'on havien sortit ni qui els ho havia ensenyat..., i donàrem la culpa a la publicitat i a la televisió com a exponents de l'impersonalisme que tot ho mescla i tot ho confón perversament perquè qui mana, al cap i a la fi, són les lleis del mercat.

I. Quan parlem d'educació en valors, a quins valors ens referim?

Per entendre què vol dir «educar en valors» pot ser útil partir de la distinció entre els termes «politeisme axiològic» i «pluralisme» tal com ho fa Adela Cortina a *Ètica de la societat civil*. Amb l'expressió «politeisme axiològic» Max Weber significava el procés de modernització caracteritzat per un progrés en la racionalització (entesa aquesta com un ús instrumental de la raó o la capacitat de mesurar mitjans i conseqüències sense posar en qüestió els fins últims), i un retrocés en les imatges morals i religioses compartides. El pluralisme democràtic, en canvi, consisteix en la possibilitat (i la conveniència) de discrepar des d'uns mínims compartits:

«La fórmula màgica del pluralismo consistiria en compartir unos mínimos morales de justicia, aunque discrepemos en los máximos de felicidad».¹

L'article 1.1 de la LOGSE es vol referir a aquests mínims quan diu que el sistema educatiu s'orientarà a «la formació en el respecte dels drets i les llibertats fonamentals i en l'exercici de la tolerància i de la llibertat en el marc dels principis democràtics de la convivència».

La nostra civilització ha arribat, a través d'un llarg procés, a formular les idees-guia que expressen les condicions de possibilitat d'una convivència democràtica (o, el que és el mateix, una forma de convivència basada en el reconeixement de la dignitat de la persona humana), però encara no ho hem fet tot, cal anar més enllà en el descobriment de noves dimensions dels valors i, sobretot, en el seu reconeixement efectiu en tots els casos. Aquesta tasca, que no s'acabarà mai, requereix sensibilitat per parar atenció a una realitat diversa i canviant i capacitat crítica per destriar el gra de la palla; no tots els valors són igualment valuosos independentment de les circumstàncies. Es pot parlar de valors en abstracte, però la seva realització s'ha de fer efectiva en situacions particulars.

La tasca de l'educació moral hauria de consistir a ajudar els nins i els joves a prendre consciència d'aquests valors-guia que són els mínims exigits per a una convivència democràtica i, tenint-los com a marc de referència, dissenyar i viure el propi projecte de felicitat i realització personal.

2. Com s'ensenyen i s'aprenen els valors?

Aquesta és una qüestió antiga en la Història de la Filosofia. Plató, al *Protàgores*, es preguntava si la virtut es podia ensenyar i Aristòtil, a *Ètica a Nicòmac* deia que l'objectiu de la investigació sobre el bé no és tant entendre'l en teoria com aprendre a ser bons.

Per començar, podem considerar alguns mètodes contraproductius en l'educació en valors:

- És contraproductiu la prèdica moralista, el sermó, i ho és independentment del contingut que vol transmetre. Tots sabem que els eslògans i les consignes són efectius en el sentit que contribueixen a la modificació de conductes. Però la consigna, el sermó i la prèdica sempre infravaloren el destinatari del discurs, mai el consideren com un interlocutor vàlid, sinó que sempre el tracten com algú que no té dret a replicar ni a dir-hi la seva.

- També és contraproductiu l'aplicació del *laissez-faire* a l'educació. L'absència de pautes de conducta i de normes és tan perjudicial com la demanda (o l'exigència) d'una submissió cega a un ordre imposat des de l'exterior que, sigui quin sigui, sempre és vist com a arbitrari per qui la pateix.

- Tampoc no és suficient parlar molt dels valors per interioritzar-los i convertir-los en pautes pròpies de comportament. Per exemple, una anàlisi minuciosa dels conflictes bèl·lics que actualment destrossen diversos indrets del món no promourà, per sí mateixa, una actitud no-violenta en els estudiants si no va acompanyada d'alguna cosa més.

En canvi, podem afirmar que els valors s'aprenen si deixam que els nins i els joves visquin situacions que possibilitin la pràctica dels valors, el seu descobriment, la seva crítica. I aquestes situacions no han de ser simples simulacres d'hipotètiques situacions futures, sinó que han d'estar arrelades en la pròpia vida personal dels estudiants. No hauríem de caure en l'error de pensar que l'escola és un

reducte incontaminat on es defensen els valors més autèntics enfront de la desvalorització del món exterior. Hem de ser conscients que l'escola és, fins a cert punt, un lloc de ficció, és el lloc on es representa un paper que algunes voltes els actors no es prenen gaire seriosament; com més disposats estiguem a fer de l'escola una part de la vida i no només un lloc que prepara per a la vida, més fàcil serà convertir-la en un espai educador. Possiblement sigui J. Dewey un dels pensadors que millor han sabut expressar la necessitat de superar la dicotomia escola/vida:

«Una gran part de l'educació actual fracassa perquè negligeix aquest principi fonamental de l'escola com a forma de vida comunitària. Aquesta educació concep l'escola com un lloc on s'ha donat una determinada informació, on s'han d'aprendre determinades lliçons, o s'han de formar determinats hàbits. Pensem que el valor d'aquestes coses rau en gran part en un futur remot; el nen les ha de fer per raó d'unes altres coses, i, per això, no es converteixen en una part de l'experiència vital de l'infant i no són doncs realment educatives. L'educació moral se centra sobre aquesta concepció de l'escola com a mode de vida social, segons la qual la millor formació moral i la més profunda és precisament la que s'adquireix per la necessitat d'entrar personalment en relació amb els altres en una unitat de treball i de pensament. Els sistemes educatius actuals, en tant que destrueixen o negligeixen aquesta unitat, fan difícil o impossible d'aconseguir una preparació moral regular i genuïna».²

Podem afirmar també que els valors s'aprenen per la via de l'exemple; els adolescents són particularment sensibles a la inconsistència dels adults en qüestions de valors. A vegades les seves actituds ens irriren i és molt probable que aquest disgust vingui produït pel fet que veiem reflectit en ells el que menys ens agrada de nosaltres mateixos. La saviesa popular sintetitza molt bé aquesta si-

tuació en una vella dita: «fes el que jo et dic, però no facis el que jo faig».

Podem afirmar també que els valors s'aprenen a través del compromís en un diàleg seriós en el qual no només s'hi exposen idees, sinó en el qual ens exposam nosaltres mateixos; un diàleg en el qual estiguem disposats a ventilar les nostres conviccions, a veure-les refutades pels altres al mateix temps que estam disposats a acollir les creences alienes amb voluntat de trobar-los una justificació o, com a mínim, una explicació:

«En este mismo sentido, la proliferación de códigos morales y religiosos es, como anunció Mill y ha indicado Aranguren, un signo esperanzador. Ahora bien, la verdadera aceptación de este pluralismo supone una actitud moral tan distinta del eclecticismo irenista que acepta todos los códigos luego de haberlos limado o agarbanzado, como el dogmatismo que se erige en defensor de uno de ellos y abanderado en la cruzada contra los demás. La única actitud moral que supone, promueve y acepta esta diversidad es la ya anunciada: el compromiso efectivo en uno de ellos, al que intentamos por todos los medios refutar y del que nos distanciamos sólo para entender y, en la medida de lo posible, compartir las razones y motivaciones en que se fundan los demás códigos».³

3. Què aporta el projecte Filosofia 6/18 a l'educació en valors?

«En l'educació moral hi ha un component de raonament, com també hi ha un component de construcció del caràcter i un d'alliberament emocional i de formació de la sensibilitat. La dificultat no és concebre un programa d'estudis que tingués en compte un d'aquests aspectes, sinó un que els tingui en compte tots».⁴

Segurament la majoria d'educadors interessats en l'educació en valors estarien d'acord amb aquestes paraules de M. Lipman, el creador del projecte Philosophy for children, conegut com a Filosofia 6/18 a l'am-

bit de parla catalana. Però quan ens trobam amb un grup d'estudiants concrets, amb les seves peculiaritats com a grup i també amb les seves diferents capacitats i interessos individuals, moltes vegades no sabem bé per on hem de començar: una clarificació de valors? una resolució de dilemes? un debat? una exhortació al respecte i la tolerància? un treball de camp per recollir informació sobre els valors de la societat?... En un moment donat, cada una de les estratègies esmentades pot ser útil i eficaç si la sabem emmarcar en un disseny general que inclogui una proposta dels objectius que volem assolir i la metodologia adient per aconseguir la meta. El projecte Filosofia 6/18 posa al nostre abast les línies generals d'un programa complet d'educació en valors i, a més, ens facilita les petites i les gran estratègies per fer el camí.

Podem resumir els objectius generals del projecte en els següents apartats:

a) Aprendre a pensar per si mateix: pretenem millorar en els alumnes i les alumnes l'habilitat de raonar, de reflexionar sobre si mateixos i sobre la seva relació amb l'entorn físic i social, de trobar significats a l'experiència, identificant termes i conceptes, argumentant, relacionant, comparant, cercant la imparcialitat i cercant alternatives.

b) Afavorir el creixement personal i interpersonal: el projecte pot produir un increment significatiu en la confiança en un mateix, en la maduresa emocional i en un coneixement general de si mateix, perquè el fet d'aprendre a pensar té lloc en un procés de discussió interpersonal, d'intercanvi i de reflexió. La discussió filosòfica promou entre els infants i els joves el coneixement i el respecte de la personalitat, els interessos, les creences i els prejudicis dels altres.

c) Desenvolupar la creativitat: l'educació tradicional creu que educar en el rigor de la lògica sovint només s'aconsegueix a costa de la imaginació i la creativitat. El plantejament d'aquest projecte suposa, al contrari,

que podem encoratjar el pensament lògic mitjançant una activitat creativa i, a la inversa, que podem fomentar la imaginació i la creativitat desenvolupant l'habilitat lògica.

Com podem aconseguir aquests objectius?. La resposta general consisteix a dir que volem fer de la classe «una comunitat de recerca».

Entenem que l'educació (considerada com a aprenentatge de conceptes, adquisició de destresa en el maneig de procediments i formació o modificació d'hàbits o actituds) és sempre una activitat social; el sentit del terme «educació» és quasi equiparable al sentit del terme «socialització». Però moltes vegades s'ha posat de relleu la importància de la relació mestre/a-alumne/a i no s'ha tingut prou cura de posar de manifest que aquesta relació, tot i ser de molta transcendència, només constitueix una part de la xarxa de vincles que s'articulen a l'interior del grup-classe i de l'escola. A més, el coneixement humà no ha progressat juxtaposant simplement les contribucions de científics i pensadors individuals, sinó també com a fruit de la col·laboració, la contrastació, el joc de preguntes i respostes creuades entre les diferents persones o col·lectius dedicats a la recerca.

Des del projecte Filosofia 6/18 entenem que el grup-classe ha d'arribar a funcionar com una petita comunitat de recerca. L'eina bàsica del nostre treball és la discussió filosòfica, i cada membre integrant del grup (no cal dir que també el/la mestre/a) ha d'aprendre a parlar i a escoltar seguint els criteris elementals d'imparcialitat, comprensió i consistència.

La recerca que volem portar a terme a les nostres classes té una finalitat i un contingut. No pensam de cap manera que, pel que fa a l'educació en valors, l'adquisició d'habilitats de raonament i de discussió sigui suficient per fornir els infants i els joves del bagatge necessari per orientar la formació del caràcter i l'acció. Els problemes morals no són (o no es redueixen a) problemes lògics o problemes psicològics tot i que cal

tenir molt en compte ambdues dimensions. És cert que necessitam raonar per resoldre situacions conflictives des del punt de vista dels valors, però la correcció formal (tota sola) no ens garanteix l'encert:

«Nosaltres no encoratgem que s'ensenyi a raonar els infants perquè creguem que els problemes morals no són més que problemes lògics camuflats, els quals, amb una anàlisi lògica aviat es resoldrien».⁵

Quin és el paper del/la mestre/a en la formació i el manteniment de la classe com una comunitat de recerca? Diguem, d'entrada, que la tasca és difícil però no impossible de dur a terme i, a més, es tracta d'una feina enormement gratificant. El mestre ha de ser un facilitador de la recerca, no un predicador ni un àrbitre, sinó un mitjancer entre els estudiants i, des de la perspectiva de l'educació en valors, allò que seriosament la nostra civilització ha arribat a considerar com a desitjable.

Podríem sintetitzar de la següent forma els requisits que hauria de reunir un bon professor de Filosofia 6/18:

a) Conèixer bé el projecte en el seu conjunt: materials, rerefons filosòfic, fonaments psicopedagògics, etc. Quan afirmam que el mestre ha d'investigar amb els estudiants no volem dir que s'ha de fer igual d'ignorant que ells, sinó que no ha d'abusar de la seva superioritat quant al coneixement per tallar les ales dels alumnes; que un mestre s'abstingui de donar una resposta tallant (de sí o no) a la pregunta d'un estudiant no vol dir que no hagi de disposar de coneixements i de recursos per contestar-la.

b) Ser extraordinàriament pacient i optimista a l'hora de valorar els petits progressos. En educació, els canvis importants es produeixen lentament; en moltes ocasions cal un període «d'incubació» durant el qual sembla que no passa res, que no s'avança i de sobte es dona una transformació que no podem explicar si no tenim en compte el procés de preparació i maduració.

c) Tenir ganes d'aprendre i d'investigar. Massa sovint actuam a les aules com si anàssim a administisar unes píndoles de coneixements i de saviesa que tenim emmagatzemades en un calaix, però si de veritat ens implicam en la recerca dels nostres estudiants comprovarem que també podem aprendre molt a class. Aprendrem tècniques i recursos per a la nostra feina, però també aprendrem a posar a prova la solidesa dels nostres coneixements i les nostres conviccions i se'ns obriran camins nous de recerca.

d) Ser conscient de les limitacions de l'escola com a espai educatiu, entenent el terme «limitació» no en el sentit de mancaça, sinó de demarcació. A l'escola s'aprèn una petita part del que s'aprèn al llarg de la vida i els estudiants no arriben a les escoles «en blanc», perquè ells són també fills d'una família, espectadors de te-

levisió, lectors de premsa, socis d'un club esportiu, membres d'una colla d'amics. Si l'escola vol ensenyar-ho tot, correm el risc de fer el ridícul i no ensenyar res. Els mestres han d'ajudar els nins i els joves a adquirir les eines, els mecanismes intel·lectuals i afectius per organitzar i valorar les informacions i els estímuls que els arriben de llocs diferents. És per això que la formació en valors no pot ser un apèndix de l'activitat escolar, sinó que n'hauria de ser un dels eixos vertebradors. ♦

NOTES

(1) Cortina, A; *La ètica de la sociedad civil*, Anaya, Madrid, 1996, pág. 52.

(2) Dewey, J; *El meu credo pedagògic*, Eumo, Vic, 1985, pág. 7.

(3) Rubert de Ventós, X; *Ètica sin atributos*, Anagrama, Barcelona, 1996, p. 133-134.

(4) Lipman, M; *Filosofia a l'escola*, Eumo, Vic, 1991, pág. 216.

(5) Lipman, M; *Filosofia a l'escola*, Eumo, Vic, pág. 243.

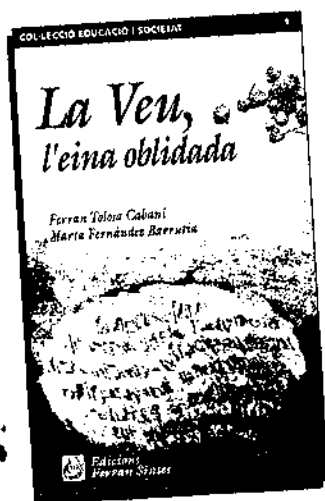
COL·LECCIÓ EDUCACIÓ I SOCIETAT

Núm. 1 - Sèrie general

la Veu, l'eina oblidada.

Ferran Tolosa Cabani

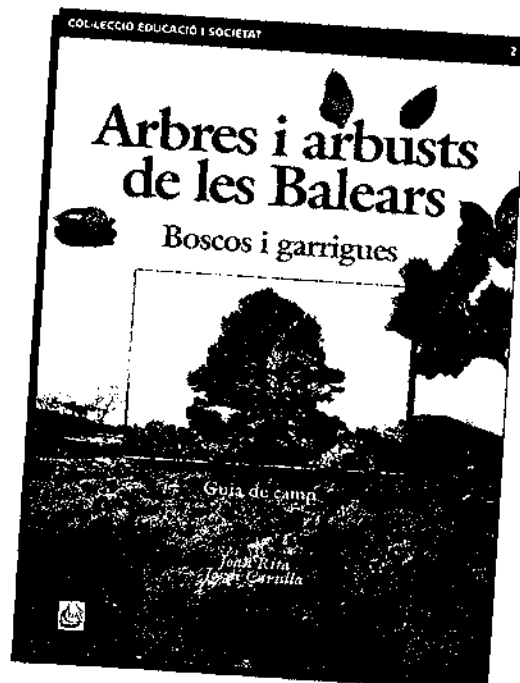
Marta Fernández Barrutia

Núm. 2 - Sèrie didàctica

Arbres i arbusts de les Balears.

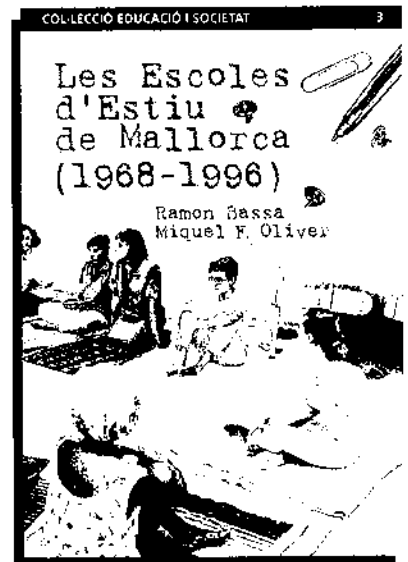
Joan Rita / Jordi Carulla

Núm. 3 - Sèrie general

Les Escoles d'Estiu a Mallorca (1968-1996).

Ramon Bassa / Miquel F. Oliver

FERRAN
SINTES

ALTRES TÍTOLS EN PREPARACIÓ:

La Colònia Escolar Provincial de les Illes Balears. 1924 - 1932. Miquel Jaume Campaner

Benvingut al món, els primers dies de vida. Sergio Verd